

INGLIZ TILI MORFOLOGIYASIDA SO`Z TURKUMLARINI O`RGANISH ZARURIYATI

Aliyeva Navruza

(PhD), FarDU o`qituvchi

Shodiyeva Gulrux Nazir qizi

FarDU magistranti

Annotatsiya: *So'zlar, eng avvalo, anglatgan tushunchalariga ko'ra ma'lum turkumlarga bo'linadi. Tildagi so'zlar bir-biridan nafaqat anglatgan aniq ma'nolari bilan, grammatik xususiyatlari bilan ham farqlanadi. Umumiy semantik va grammatik xususiyatlari bilan ajralib turadigan so'zlarning eng katta guruhlari so'z turkumlari deyiladi.*

Kalit so'zlar: *tilshunoslik, so'z turkumlari, ingliz tili, morfologiya.*

KIRISH

So'z turkumlari tilshunoslar tomonidan uzoq yillar davomida o'rganib kelinayotgan bo'lsa-da, ingliz tilida ham hamon aniq bir to'xtamga kelinmagan. Bunday deyishimizga sabab leksemalarni ma'lum bir sinfini aniqlashda subyektiv usullar bo'lib, biz bu borada turlicha tasniflarga duch kelishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR SHARHI

Tilshunoslar so'zlarni turkumlarga ajratuvchi mezonlar, belgilar to'g'risida ham turli qarashlarni bayon etganlar. Olimlar orasida asosan quyidagi savollar o'zaro tortishuvlarga sabab bo'lmoqda: a) so'zlarni turkumlarga ajratish kerakmi yoki kerak emasmi? b) so'z turkumlarining soni nechta? v) so'z turkumlarining qaysilari asosiy (mustaqil) va qaysilari yordamchi? g) so'zlarni turkumlarga ajratishda qaysi tamoyillarga tayanish kerak? Bunday savollarning tug'ilishiga sabab: a) muayyan so'z turkumlariga kiritish qiyin bo'lgan so'zlarning mavjudligi, masalan, sifat-dosh bir vaqtning o'zida ham fe'llik ham sifatlik xususiyatlarini o'zida mujassamlashtirishi; b) so'zlarning bir turkumdan ikkinchi turkumga doimiy o'tib turishi; c) ayrim konstruksiya va iboralarda so'zlarning turkumiy belgilari qat'iy belgilanmasligi kabilardir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Ingliz tilida so'z turkumlarining tasnifi uchta tamoyilga asoslanadi: ma'no, shakl va vazifa. **Ma'no deganda** har bir so'zning alohida ma'nosini emas, balki bir sinfga tegishli so'zlarning ma'nosini tushunamiz. Masalan, otning ma'nosi narsalik yoki predmetlik (thing - ness), shakl deganda esa biz so'z turning morfologik tasniflanishini tushunamiz. Masalan, otlar birlik va ko'plik kategoriyasi bilan tavsiflanadi, fe'llar esa zamon, nisbat, mayl kabilor orqali tavsiflanadi. Ba'zi so'z turkumlari (predloglar , bog'lovchilar) o'zgarmasligi bilan xarakterlanadi.

Vazifa deganda biz, so'zlarning sintaktik funksiyalarini tushunamiz. Masalan, boshqa so'zlar bilan birika olishi yoki uning gapdagi vazifasi. Tilshunoslar orasida so'z turkumlarining tasniflanishi turlichadir.

Ingliz tili ilmiy grammatikasining birinchi muallifi bo'lmish G.Suit so'z turkumlarini o'zgaradigan (declinable) va o'zgarmaydigan (indeclinable) 2 asosiy guruhga ajratadi. Bu tasnifida u morfologik xususiyatlarni asosiy deb hisoblaydi. B.Ilyish so'z turkumlarini 12 ta turga ajratadi (6 ta mustaqil va 6 ta yordamchi – prepositions, conjunctions, particles, modal words, articles, interjections).

B.S.Xaymovich va B.I.Rogovskayalar so'z turkumlarini 14 taga bo'lib (6 ta mustaqil, 8 ta yordamchi-prepositions, conjunctions, particles, modal words, articles, interjections, response words, state words) leksemalarning quyidagi 5 xususiyatiga ko'ra turkumlarga ajratadi:

- 1) leksik-grammatik ma'nosiga ko'ra;
- 2) leksik-grammatik morfemalarga ko'ra;
- 3) grammatik kategoriyalariga ko'ra;
- 4) boshqa so'zlar bilan birikishiga ko'ra;
- 5) gapdagi vazifasiga ko'ra¹.

Akademik A.A.Shaxmatovning fikricha, so'z turkumlari sintaksisda o'rganilishi kerak². Tilshunos olim B.Ilyish so'z turkumlari nazariyasini ba'zi sintaktik jihatlarini ham o'z ichiga olgan holda morfologiyaning asosiy qismi deb qaraydi³. Tilshunos olim E.M.Gordon so'z turkumlariga quyidagicha to'xtalib o'tadi⁴: "Har bir tildagi mavjud so'zlar ma'lum so'z turkumlariga mansub bo'lib, har bir so'z turkumi o'z xususiyatiga ega. So'z turkumlari bir-biridan ma'nosi, shakli va gapdagi vazifasiga ko'ra farq qiladi". J.Bo'ronov, M.Bo'ronova⁵, M.Toshboyeva tomonidan yozilgan "Ingliz tili grammatikasi" kitobida so'z turkumlari 14 da deb ko'rsatiladi:

1. Ot (Noun). 2. Sifat (The Adjective) 3. Olmosh (The Pronoun). 4. Son (The Numeral). 5. Fe'l (the Verb). 6. Ravish (The Adverb). 7. Holat kategoriyasi (The category of State). 8. Modal so'zlar (The Modal words). 9. Predlog (The Preposition). 10. Yuklama (The Particle). 11. Bog'lovchi (The Conjunction). 12. Undov so'zlar (The Interjection). 13. Artikl (The Article). 14. Javob so'zlar (The Response Words)⁶.

V.L.Kaushanskayaning "A Grammar of English language" asarida so'z turkumlari quyidagilarga ajratiladi: *ot, sifat, olmosh, son, fe'l, ravish, holat kategoriyasi, modal so'zlar, undov so'zlar*; yordamchi so'z turkumlari: *predlog, bog'lovchi, yuklama, artikl*.

¹ O'U. Usmonov, Sh.S. Ashurov "Ingliz tili nazariy grammatikasi", Samarqand, 2007, b.-20

² A.A.Шахматов "Синтаксис русского языка" М., 1941.

³ B.Ilyish The structure of Modern English. Leningrad, 1971

⁴ E.M.Gordon, I.P.Krylova "A Grammar of Present – Day English" М., 1974

⁵ Bo'ronov J.B., M.Bo'ronova, M.Toshboyaev. "Ingliz tili Grammatikasi" T.1978, 5-bet.

⁶ Ganshina M.A. va Voselevskaya, "English Grammar", Higher School Publish House, M.,1964.

Tilshunos olimlar K.N.Kachalova, E.E.Izrailevichlar⁷ so'zlarni quyidagi belgilariga ko'ra turkumlarga ajratadilar:

- 1) ma'nosiga ko'ra;
- 2) gapdagi vazifasiga ko'ra;
- 3) so'z yasash shakliga ko'ra;
- 4) so'z o'zgarish shakliga ko'ra.

Ingliz tilida so'z yasali shakli va so'z o'zgarishi bir so'z turkumini boshqa so'z turkumidan ajratishda unchalik ahamiyat kasb etmaydi. Tilshunos olim K.N.Kachalova⁸ so'z turkumlarini quyidagi so'z turkumlariga ajratadi: ot, sifat, son, olmosh, fe'l, ravish, predlog, bog'lovchi, undalma. Olim ot, sifat, son, olmosh, fe'l va ravishni ularning gapdagi predmetni, belgini, ish-harakatni va gapda ma'lum bir sintaktik vazifani bajarganligi uchun mustaqil so'z turkumlariga, predlog, bog'lovchi va artiklni yordamchi so'z turkumlariga ajratadi. Undalmani mustaqil so'z turkumiga ham, yordamchi so'z turkumiga ham kiritmaydi, chunki ular gapda hech qanday sintaktik vazifa bajarmaydi.

Bundan tashqari tilshunos olim E.M.Gordon⁹ so'zlarni 3 asosiy guruhga bo'ladi: 1) mustaqil so'zlar 2) yordamchi so'zlar 3) mustaqil elementlar.

Mustaqil so'zlarning aniq leksik ma'nosi bo'lib, ular gapda mustaqil vazifa bajaradi. Ular gapda gapning bosh bo'laklari bo'lib kelishi mumkin. Mustaqil so'zlarga fe'l, ot, sifat, son, olmosh va ravish so'z turkumlariga kiruvchi so'zlar kiradi.

Yordamchi so'zlar mustaqil so'zlardan semantik jihatdan farq qiladi. Yordamchi so'zlar gapda biror bir funksiyani bajarmaydi. Lekin ular gapda so'zning ma'nosini aniqlaydi. Masalan, "the" yoki "a" artikllarini olib qaraydigan bo'lsak, A table- stol (noma'lum). Ingliz tilida artikl, yuklama, predlog va bog'lovchilar yordamchi so'z turkumlariga kiradi. Mustaqil elementlar turli ma'nolari bilan xarakterlanadi. Mustaqil elementlar gapda hech qanday sintaktik vazifani bajarmaydi. Masalan, He **certainly** knows all about it. (U, **albatta**, buni biladi.)

Mustaqil elementlar ba'zan bitta gapni tashkil qilishi ham mumkin. Masalan, Yes. No. Alas.

Mustaqil elementlarga E.M.Gordon¹⁰ quyidagilarni kiritadi:

1. Modal so'zlar (Modal words).
2. His-hayajon so'zlar (Exclamatory words).
3. Tasdiq va inkor so'zlar (Tag questions).

XULOSA VA MUNOZARA

⁷ K.N.Kachalova, E.E.Izrailevich "Практическая грамматика английского языка" М., 1996.

⁹ E.M.Gordon, I.P.Krylova "A Grammar of Present – Day English" М., 1974

¹⁰ E.M.Gordon, I.P.Krylova "A Grammar of Present – Day English" М., 1974

- Ingliz tilidagi soʻz koʻpincha morfologik jihatdan belgilanmaydi va soʻzlarning bir sinfdan ikkinchisiga oʻtishi oson (ot, sifat, feʼl, predlog sifatida). Bunday soʻzlar yo leksik-grammatik omonimlar yoki bir sinfga mansub soʻzlar sifatida qaraladi.

- Ingliz tilshunosligida ham soʻzlarni turkumlarga ajratishda affikslarning ham ahamiyati birmuncha muhim. Biroq, ingliz tilida bu mezon har doim ham eʼtiborga olinmaydi, chunki ingliz tilidagi koʻp soʻzlar oʻzgarmasdir, shu bois anchagina soʻzlarda hosila affikslari yoʻq.

- Hozirgi ingliz tilida ichki fleksiya juda keng qoʻllanmasa-da, hamon oʻz ifodasini yoʻqotgani yoʻq. Bu xususiyat biz obyekt sifatida oʻrganayotgan oʻzbek tiliga xos emas.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Oʻ.U. Usmonov, Sh.S. Ashurov “ Ingliz tili nazariy grammatikasi ”, Samarqand, 2007, b.-20
2. Usmanova, M. (2016). SOME NOTE OF SIMPLIFICATION OF MORPHEMIC STRUCTURE OF THE UZBEK LANGUAGE. *Theoretical & Applied Science*, (11), 27-31.
3. Mohira, U. (2016). Units Completely Simplified on Morphemic Structure. *ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies*, 3(3), 20-25.
4. Usmanova, M. (2023). SIMPLIFICATION COMPOUND WORDS IN UZBEK LANGUAGE. *Science and innovation*, 2(B2), 581-584.
5. qizi Barnoyeva, S. U. (2023). RUS VA OʻZBEK POLISEMANTIK FITONIMLARINI LINGVOKULTUROLOGIK YOʻNALISHDA OʻRGANISH. “*TRENDS OF MODERN SCIENCE AND PRACTICE*”, 1(3), 74-78.
6. Saidova, N. (2023). DIFFERENT APPROACHES TO DETERMINE THE ESSENCE OF PROFESSIONAL COMPETENCES OF FUTURE TEACHERS. *Science and innovation*, 2(B2), 503-506.
7. Saidova, N. (2022). БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИСИНИНГ АХБОРОТ–КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНИШ КОМПОНЕНТЛАР. *Science and innovation*, 1(B6), 865-868.
8. qizi Xalilova, Z. M. (2022). TOPONIMLARNI OʻRGANISH JARAYONIDAGI LINGVODIDAKTIK MUAMMOLAR VA ULARNING MUQOBIL YECHIMI. *INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING*, 1(8), 545-547.
9. Abdusattorovich AV. EXPRESSION OF THE CONCEPT OF FAMILY IN PROVERBS AND SAYINGS IN THE UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. *IJODKOR OʻQITUVCHI*. 2022 Dec 2;2(24):286-9.
10. Xalilova, Z. (2023). OILA KONSEPTINING SEMANTIK-FRAMIK STRUKTURASI. *Talqin va tadqiqotlar*, 1(21).

11. Xalilova, Z. M. Q. (2022). Semantic-framic structure of family concept. *Science and Education*, 3(11), 1349-1352.

